

John van Geenen & Ingrid Veeke

LeesGoed *Begrijpend lezen met de Comenius-computer*

Iedere basisschool wordt via het Comenius-project van computers voorzien, apparaten die, mits voorzien van goede programmatuur, veel mogelijkheden bieden. Leerlingen kunnen individueel op eigen niveau en in eigen tempo werken, de resultaten van het werk kunnen geregistreerd worden, enzovoort. Het ontbreekt echter aan goede programmatuur die deze mogelijkheden vorm geeft. Om daar iets aan te doen werd het programma LeesGoed ontwikkeld. John van Geenen en Ingrid Veeke van het KPC in Den Bosch beschrijven het programma.

Het PRINT-project (PProject Invoering Nieuwe Technologieën) begeleidt de invoering van de computers in het basisonderwijs middels deskundigheidsbevordering en courseware-ontwikkeling. Uitgaande van het speerpunt lezen is nagegaan welke problemen in de praktijk worden ondervonden en op welke wijze de computer daarbij een oplossing kan bieden. Bij de daaruit voortvloeiende coursewareprojecten stond de meerwaarde van de computer in deze centraal.

LeesGoed is een van de eerste computerprogramma's die in het kader van PRINT onder de Windows-standaard¹ is ontwikkeld. LeesGoed is een oefenprogramma dat gebruikt kan worden bij het onderwijs in begrijpend lezen. Het biedt de mogelijkheid om oefeningen rondom een tekst te maken, ten einde deze tekst beter te begrijpen. De mogelijkheden die een computer kan bieden zijn hierbij zoveel mogelijk benut.

In dit artikel gaan we in op de achtergronden en uitgangspunten van het programma; de oefeningen van het programma zelf; de hulp-

middelen (bij voorbeeld het woordenboek en de weetjesbank) die de leerling bij de oefeningen kan gebruiken; de registratiemogelijkheden voor de leerkracht en de mogelijkheid voor uitgevers om het programma LeesGoed met inhoud te vullen zodat het bij de reguliere methoden gebruikt kan worden.

Begrijpend lezen nader bekeken

Pas in de laatste tien jaar is er meer onderzoek naar het complexe verschijnsel begrijpend lezen verricht. Uit diverse studies is gebleken dat vele leerlingen niet in staat zijn teksten met voldoende begrip te lezen. Daarvoor zijn verschillende verklaringen te geven. Een daarvan is dat bij het onderwijs in begrijpend lezen onvoldoende wordt beseft dat lezen en denken nauw met elkaar samenhangen.

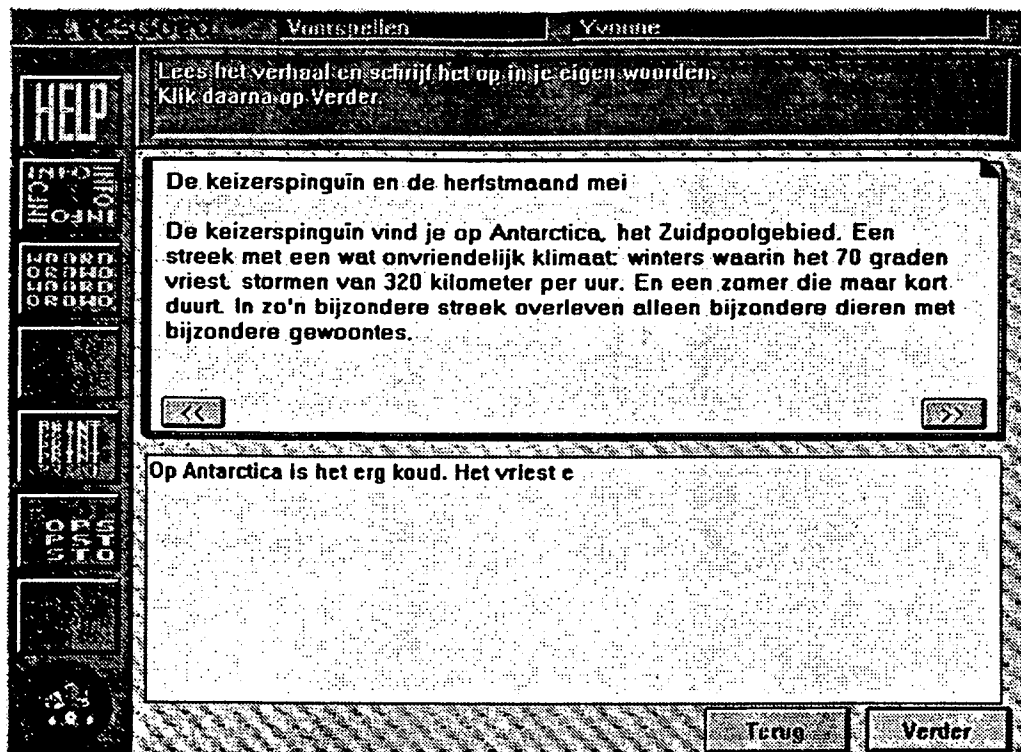
Lezen is niet het passief consumeren van letters, woorden en zinnen, maar het is een proces waarbij de lezer zich inspant om betekenis te geven aan het geschrevene; betekenis geeft aan datgene wat er staat! Als u de zin leest:

De oude dame stapt in haar Rolls Royce en haar chauffeur rijdt weg

dan kunt u als lezer bedenken dat de oude dame *rijk* is. U leidt dit af door een verband te leggen tussen de begrippen 'oude dame', 'Rolls Royce' en 'chauffeur'. U weet immers dat een Rolls Royce een zeer dure auto is; dat het in dienst hebben van een chauffeur de nodige centen kost et cetera. Voorts neemt u waarschijnlijk aan dat de oude dame en haar chauffeur in dezelfde auto zitten en niet dat de chauffeur op zijn fiets vertrekt. Dit voorbeeld laat u zien dat achter een dergelijke korte tekst een wereld van kennis en ervaringen schuilgaat. We kunnen dus stellen dat niet een 'bron' maar twee 'bronnen' ten grondslag liggen aan het begrijpen van een tekst, namelijk de taalverwerking (wat staat er?) en het denken van de lezer (wat betekent het wat er staat?).

De opbouw van het programma

Bovenstaande opvatting ligt ten grondslag aan het programma LeesGoed. In de literatuur is deze opvatting beter bekend als de handelings-theoretische benadering van het begrijpend

lezen (Bol 1982; Bol, Gresnigt & de Haan 1991). In bedoelde benadering is een drietal aspecten van het begrijpend lezen belangrijk. We beschrijven ieder aspect beknopt en geven aan op welke wijze die is uitgewerkt in het programma LeesGoed.

HET VOORSTELLINGSVERMOGEN Verhalen en teksten gaan steeds over situaties die betrekking hebben op een achter de tekst liggende werkelijkheid. Voor het begrijpen van een tekst of verhaal is het van belang dat kinderen zich voorstellingen kunnen maken van een door de schrijver bedoelde werkelijkheid of situatie. Daarvoor dient de kennis en ervaring van het kind inzake die werkelijkheid geactiveerd te worden. Dat het kind zich een beeld vormt van de situatie of werkelijkheid stelt het in staat voorspellingen te doen over het vervolg of afloop van het verhaal of de tekst: anticiperend of voorspellend luisteren/lezen.

In de oefening *Voorspellen* krijgt de leerling een stukje van de tekst te zien. De leerling wordt

gevraagd om zich een voorstelling van de beschreven situatie te maken en dit op te schrijven (of in te tikken). Daarna verschijnen drie plaatjes, waarvan een de beschreven situatie representeert, waaruit de leerling een keuze moet maken. De leerlingen kunnen op deze manier controleren of hun voorstelling van de tekst klopt. Vervolgens wordt de leerling gevraagd op te schrijven (of in te tikken) wat de schrijver nog meer zal vertellen. De leerlingen controleren hun voorspelling door het tweede stukje van de tekst te lezen. Met dit stukje tekst begint de cyclus opnieuw: tekst lezen, opschrijven hoe de situatie eruit ziet, goede plaatje kiezen en voorspellen wat de schrijver gaat vertellen. Wanneer een leerling een fout plaatje kiest, wordt de suggestie gegeven de tekst en het eigen antwoord opnieuw te lezen. Zie hierboven de afbeelding van de eerste scherm van de oefening *Voorspellen*.

DE COMMUNICATIEVE ACHTERGROND Een tekst is steeds een innerlijke dialoog tussen de schrijver van de tekst en degene die hem leest. De denkactiviteit van de lezer heeft betrekking

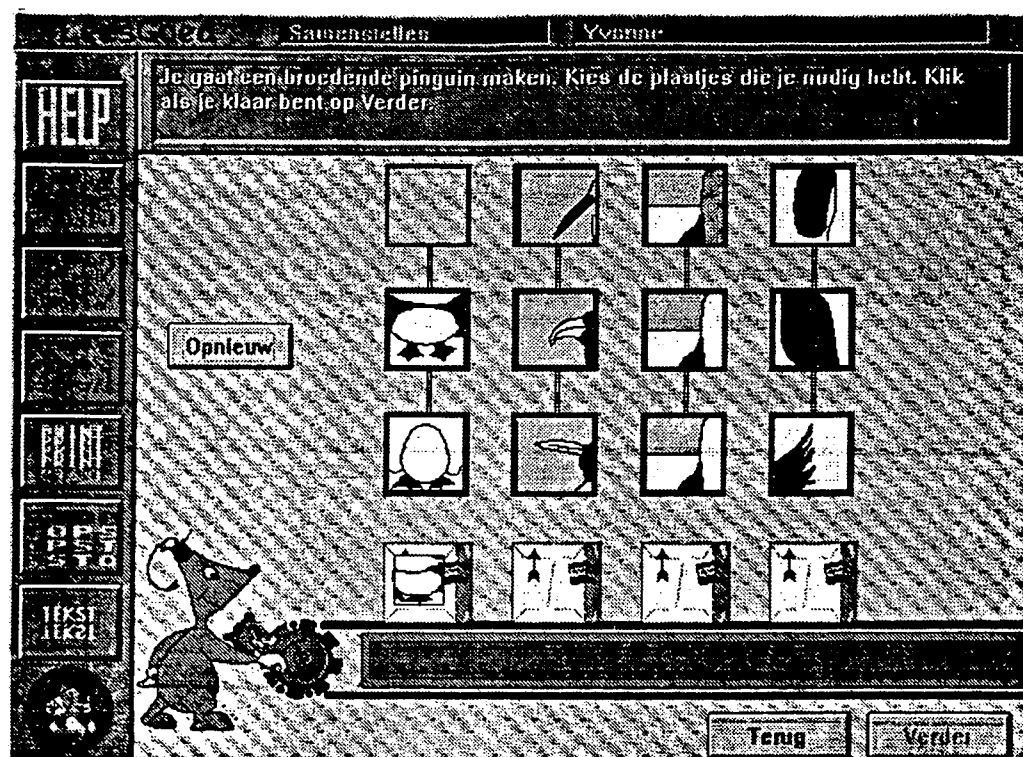
Vragen stellen

Kies een vraag die je aan de schrijver wilt stellen.

	<p>Nee, dat is een beetje vreemd. Op de Noordpool leven ijsberen en die komen op de Zuidpool niet voor. Het pinguïne is dat precies omgekeerd. Die leven in het Zuidpoolgebied en komen op de Noordpool niet voor. Als je wat meer van pinguïns wilt weten, kun je in een encyclopedie kijken, dat is een soort weetjesboek.</p>
--	--

- ☐ Waarom heeft u deze tekst geschreven?
- ☐ Bent u zelf wel eens op Antarctica geweest?
- ☐ Leven er ook pinguïns op de Noordpool?

Terug   **Verder**

op wat er staat en op wat het betekent. Lezers zijn zich vaak niet bewust van deze innerlijke dialoog omdat die dialoog automatisch en in verkorte vorm in het verborgene plaatsvindt.

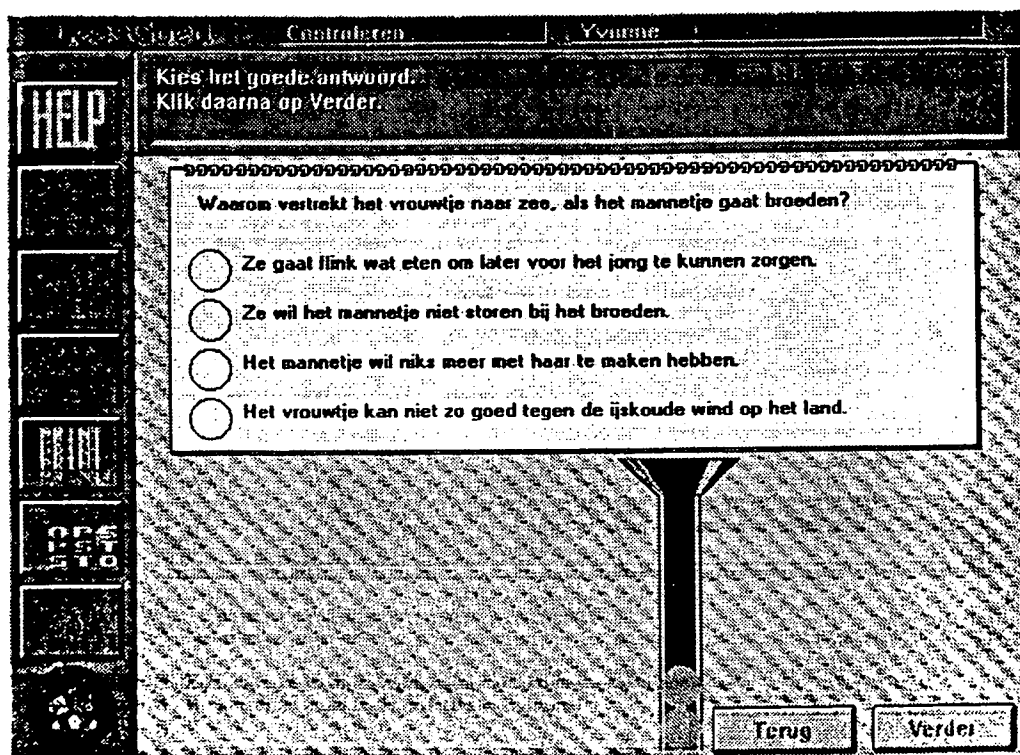
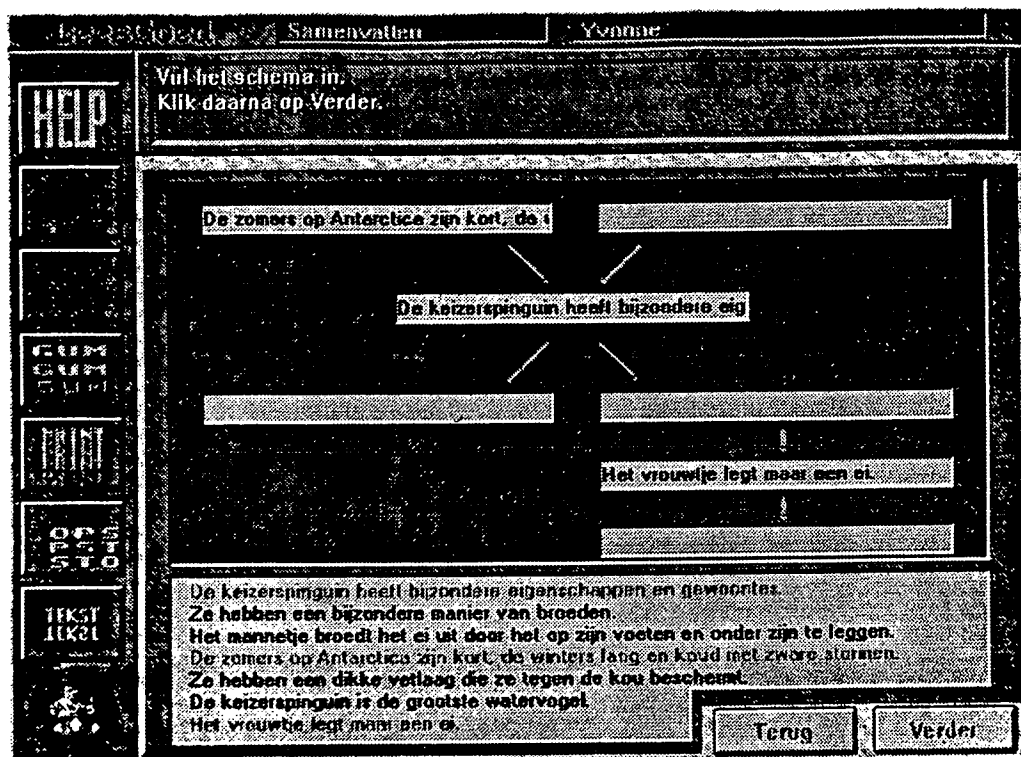
Het motief of het doel van de schrijver bepaalt de soort tekst die de lezer voor zich krijgt. Zo zal iemand die wat wil verkopen en dat schriftelijk kenbaar wil maken wellicht gebruik maken van een advertentie in de krant, waarin de persoon in kwestie zijn produkt op een bepaalde manier beschrijft. De lezer is wellicht de potentiële koper. De communicatieve achtergrond van deze tekst (de advertentie) moet door de lezer als zodanig worden onderkend.

In de oefening *Communiceren* wordt de leerling gevraagd om de 'communicatieve driehoek' (titel; schrijver; lezer(s)) in te vullen. De leerling kan alle woorden uit de tekst 'slepen' (verplaatsen met behulp van de muis) en in de driehoek plaatsen. Nadat de leerling de communicatieve driehoek goed heeft ingevuld, worden twee vragen gesteld: Wat is de bedoeling van

de schrijver? en: Wat voor soort tekst is dit? De leerling kiest een antwoord uit vier alternatieven. De schrijver (in de vorm van een animatie) geeft aan of het antwoord goed of fout is en waarom. Zie bovenaan pagina 172 de afbeelding van de eerste scherm van de oefening *Communiceren*.

In de oefening *Vragen* kan de leerling een keuze maken uit een aantal vragen waarop de schrijver zelf antwoord geeft. Het behelst vragen die de leerling meer informatie geven over de achtergronden van de tekst en de schrijver. De leerling ziet hoe de schrijver het antwoord op zijn/haar typemachine intikt (animatie). De leerling kan ook een eigen vraag aan de schrijver stellen, die in de klas besproken kan worden. Zie onderaan pagina 172 de afbeelding van de eerste scherm van de oefening *Vragen*.

DE DENKVAARDIGHEID Een derde kenmerk bij het begrijpend lezen is denkvaardigheid om grotere verbanden in teksten te kunnen leggen. Bij de denkvaardigheid onderscheiden we een

aantal kennisoperaties die bij het lezen een voorname rol spelen. Als u de zin leest:

De juwelier snijdt het glas met een diamant

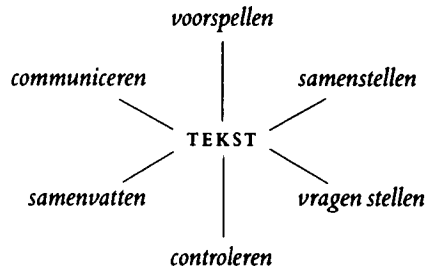
dan heeft u geen problemen om de tekst te begrijpen omdat u een juist verband legt tussen het snijden van glas en de hardheid van de diamant. Deze eigenschap en niet het feit dat een diamant duur is, is van belang voor tekstbegrip. Zo zijn er in het denken van de lezer meerdere van dergelijke kennisoperaties: analyseren, vergelijken, classificeren, procesmatig denken, onderkennen van verbanden, verklaren van verschijnselen.

In de oefening *Samenstellen* komen deze denkoperaties nadrukkelijk aan bod. De leerling krijgt een gedeelte uit de tekst, waarin een aantal kenmerken (impliciet) worden beschreven. Na lezing van dit tekstgedeelte moet de leerling een plaatje samenstellen. De leerling dient uit een aantal plaatjes die te kiezen, die de kenmerken bevatten die nodig zijn om aan de opdracht te voldoen. De plaatjes kunnen in een raster geplaatst worden. De leerling controleert vervolgens of zijn/haar samenstelling van het geheel klopt. Zie op pagina 173 de afbeelding van de eerste scherm van de oefening *Samenstellen*.

Tot slot gaan we in op het thema *Samenvatten*. Het is mogelijk om in de basisschool op bescheiden wijze te oefenen in het maken van een samenvatting. We gaan ervan uit dat inzicht in de structuur van een tekst een belangrijk hulpmiddel is bij het samenvatten van een tekst. In de oefening *Samenvatten* krijgt de leerling een schema en een aantal kernzinnen aangeboden. De leerling moet de kernzinnen op de goede plaats in het schema plaatsen. Hij/zij kan daarbij om hulp vragen. De belangrijkste kernzin wordt voor de leerling in het schema geplaatst. Een eenvoudig lijnschema, harschema, boomschema en een eventueel niet al te ingewikkelde combinatie daarvan zijn de schematiseringsvormen die in de oefening *Samenvatten* aan bod kunnen komen. Wanneer de leerling het schema op de juiste wijze heeft ingevuld wordt gevraagd om aan de hand van het schema de tekst aan een medeleerling te vertellen. Zie bovenaan pagina 174 de afbeelding van de eerste scherm van de oefening *Samenvatten*.

Ter completering van het programma *Lees-Goed* is de oefening *Controleren* opgenomen. De leerlingen kunnen, nadat zij verschillende oefeningen gemaakt hebben, controleren of zij de tekst begrepen hebben. Zie onderaan pagina 174 de afbeelding van de eerste scherm van de oefening *Controleren*.

Centraal in het programma staat de tekst. De tekst vormt de basis waar alle oefeningen op hun eigen wijze betrekking op hebben. Het totale programma kan schematisch als volgt worden weergegeven:

Hulpmiddelen binnen handbereik

De leerling kan tijdens het werken met het programma steeds gebruik maken van een aantal hulpmiddelen.

- Er is een help-knop die de leerling informatie geeft over de wijze waarop de leerling de oefening kan maken
- De info-knop geeft over een aantal woorden in de tekst extra informatie
- De woord-knop geeft van een aantal woorden in de tekst de letterlijke betekenis
- De gum-knop kan gebruikt worden om fout ingevulde antwoorden in schema's weg te halen
- De print-knop biedt de mogelijkheid om de tekst, de zelf ingetikte tekst of een afdruk van het scherm uit te printen
- Met de tekst-knop kan de hele tekst opgevraagd worden, wanneer deze in de oefening niet zichtbaar is
- De stop-knop tenslotte maakt het mogelijk om op ieder moment met het programma te stoppen.

LeesGoed voor de leerkracht

LeesGoed is op de eerste plaats een oefenprogramma voor de leerlingen. Er is echter ook een leerkrachtgedeelte aan gekoppeld, waarmee de leerkracht het programma voor zijn/haar groep kan instellen en de resultaten van de leerlingen die met het programma gewerkt hebben, kan bekijken. De instellingen hebben betrekking op de teksten waaruit de leerling een keuze kan maken. Op deze manier kiezen de leerlingen uit die teksten die het beste bij hun niveau passen. De leerkracht kan vooraf instellen welke leerlingen als een paar met het programma gaan werken.

Na afloop kan de leerkracht de resultaten bekijken. Het programma registreert de volgorde waarin de leerlingen de oefeningen maken en of de oefeningen worden afgemaakt. Verder worden de antwoorden op de controlevragen geregistreerd en de totale tijd dat de leerling met het programma gewerkt heeft.

LeesGoed, een raamprogramma

LeesGoed is een raamprogramma. Dit betekent dat de structuur van het programma, het leerlinggedeelte bestaande uit de oefeningen en hulpmiddelen zoals beschreven en het leerkrachtgedeelte vastliggen. De inhoudelijke vulling van het programma, de teksten en de plaatjes, zijn variabel. Op deze manier kan het programma bij iedere methode voor begrijpend lezen, die de achtergronden van het programma ondersteunt, gevuld worden. Het programma vormt bij de methode een extra mogelijkheid om te oefenen.

Op dit moment is het raamprogramma met een demonstratievulling voor groep 7 gereed. Met een aantal uitgeverijen vinden gesprekken plaats om het raamprogramma aan hen over te dragen. Hierdoor is de uitgever in staat zelf zorg te dragen voor teksten en afbeeldingen die passen bij de methode die zij op de markt hebben of uitbrengen. Het is niet mogelijk om als leerkracht zelf deze vullingen (met name de plaatjes) te maken.

Hopelijk kan LeesGoed een integraal onderdeel worden bij het werken met een methode voor begrijpend lezen.

Noot en literatuur

- 1 Windows is de user-interface waarvan de Comenius-computer is voorzien.

Bol, E., M.A. Gresnigt & M.J. de Haan, *Reading comprehension: an approach based on Speech Activity Theory*. Amsterdam, John Benjamins, 1991.

Bol, E., *Leespsychologie*. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1982.